

Museum Skanderborg

Årbog 2017

Vikingen fra Fregerslev - om udgravningen af en sjælden ryttergrav

af Merethe Schifter Bagge

I foråret 2017 skete det – vikingens grav blev åbnet, og den tusindårige hemmelighed blev afsløret. Efter fem års opsårede forventninger var det en kæmpe forløsning for museet endelig at komme i gang med den arkæologiske udgravning og dermed få syn for sagn. Den mægtige viking fra Fregerslev var begravet i et prægtigt gravkammer og havde det flotteste guld- og sølvbeslåede udstyr med til sin brest.

En dronning kom forbi

Den drevne læser af museets årbøger vil sikkert kunne huske en artikel fra 2015, hvor fundet i Fregerslev og hele den administrative bagvedliggende proces er beskrevet. Året 2016 blev brugt på at søge fondsmidler, som delvist kom i hus i december 2016. Et beløb på 10 millioner kroner blev bevilget af Den A.P. Møllerske Støttefond, Augustinusfonden, Skanderborg Kommune og Slots- og Kulturstyrelsen. Dermed blev udgravning, konservering, naturvidenskab, dokumentation samt formidling af ryttergraven sikret.

Da arkæologerne gerne ville have gode vejrforhold til undersøgelserne, blev det planlagt at starte d. 18. april 2017, hvor man kunne forvente forårsvejr. Vejrguderne nægtede dog at give os godt vejr, og vi kæmpede i stedet med haglbyger, slud, vindstød af stormstyrke og hård regn. Heldigvis havde vi sat flere telte op, men de kunne ikke beskytte vores mange besøgende. Det virkede dog ikke som om det påvirkede gæsterne i særlig høj grad, og i løbet af knap tre uger havde vi omkring 5000 gæster på udgravningen. Stemningen var god blandt de besøgende og mange kom langvejs fra. Hendes Majestæt Dronning Margrethe lagde også sin vej forbi rytterens grav og besøgte ligeledes udstillingen med hovedtøjets forgyldte beslag, som kortvarigt blev vist på Museum Skanderborg.

Forskningsudgravning med ske og pensel

Det er ikke hver dag, arkæologer får lov til at sidde med en lille pensel og ske, men denne udgravning krævede meget rolige hænder, små redskaber og i særdeleshed, gode øjne. Selvom museets arkæologer en gang imellem støder på gravlæggelser på udgravningerne, er Fregerslev-graven dog langt ud over det sædvanlige. En lignende grav er ikke udgravet siden 1983, hvor kammergraven i Grimstrup ved Esbjerg blev fundet. Det siger derfor sig selv, at alle deltagere på udgravningen var novicer i udgravning af

En solrig dag i april fik udgravningen besøg af H.M. Dronningen. Sammen med hende står projektgruppen.

netop denne type af rige ryttergrave. Dog havde museet allieret sig med tre dygtige forskere, som hver især har en specialiseret viden indenfor vikingetiden. Seniorforsker Anne Pedersen fra Nationalmuseet og professor MSO Søren Sindbæk fra Aarhus Universitet deltog begge som medlemmer af projektgruppen, men også aktivt som en del af udgravningsteamet. Anne Pedersen har specialiseret sig i ryttergrave fra vikingetiden, mens Søren Sindbæk har speciale i vikingetid og tidlig middelalder. Derudover deltog Silke Eisenschmidt fra Museum Sønderjylland. Silke har i sin ph.d. afhandling beskæftiget sig med kammergrave fra vikingetiden og har dermed et indgående kendskab til kammergraves opbygning og indhold. Med inddragelse af disse tre kyndige mennesker, følte arkæologerne på Museum Skanderborg sig godt rustet til udgravningen og glædede sig til at fordybe sig i de mange detaljer, graven måtte rumme.

Den grundige dokumentation

Enhver arkæologisk udgravning er en kontrolleret nedbrydning af fortidsminder. Dokumentationen er derfor altafgørende for forståelsen af graven i fremtiden. Vi valgte derfor at registrere graven fotografisk i 3D. En større mængde fotos er taget af hvert eneste niveau og profil i graven. Billederne er taget fra mange leder og kanter og skulle gerne dække hver en krog af graven. Billederne bearbejdes derefter i et computerprogram, så de slutteligt danner en 3D-version af gravens forskellige niveauer. På

denne måde bevares helhedsindtrykket af graven, og vi vil sidenhen kunne danne en rekonstruktion baseret på disse data. Samtidig giver det en rigtig god visuel formidling af, hvor og hvorledes genstandene er placeret i graven.

Derudover blev al jord fra graven vandsoldet. Flere frivillige 'soldere' fra foreningen af Østjyske Amatør Arkæologer deltog ivrigt i gennemgangen af al den jord, der minutiøst blev gravet op af arkæologerne. På denne måde blev det sikret, at intet blev overset.

Små eksplosioner og vigtigheden af cocktailsværd

Spredt over hele graven, men særligt i den nordøstlige del, lå der små, hvidlige pletter i en form for pulver. Efterhånden som vi fik røntgenbilleder ind fra nogle af genstandene, fandt vi ud af, at der måtte være tale om små eksploderede tin/bly genstande, der havde det rigtig skidt. I felten var det umuligt at se, hvordan genstanden havde set ud. Det man stødte på var jo blot korrosioner fra metallet. Nogle steder var fundrætheden så stor, at vi var nødt til at markere de små genstands-eksplosioner med små cocktailsværd af plastic, således at man var opmærksom på, at der lå en opløst genstand, inden man tog det næste skrab. Det var en skræmmende fornemmelse at se disse meget dårligt bevarede genstande og samtidig vide, at man sad med en meget sjælden fundkategori, som vi gerne skulle hive så mange informationer ud af som muligt.

De mange cocktailsværd viser, hvor der ligger opløste metaller. Genstandene var så svære at erkende, at markeringen af dem var nødvendig.

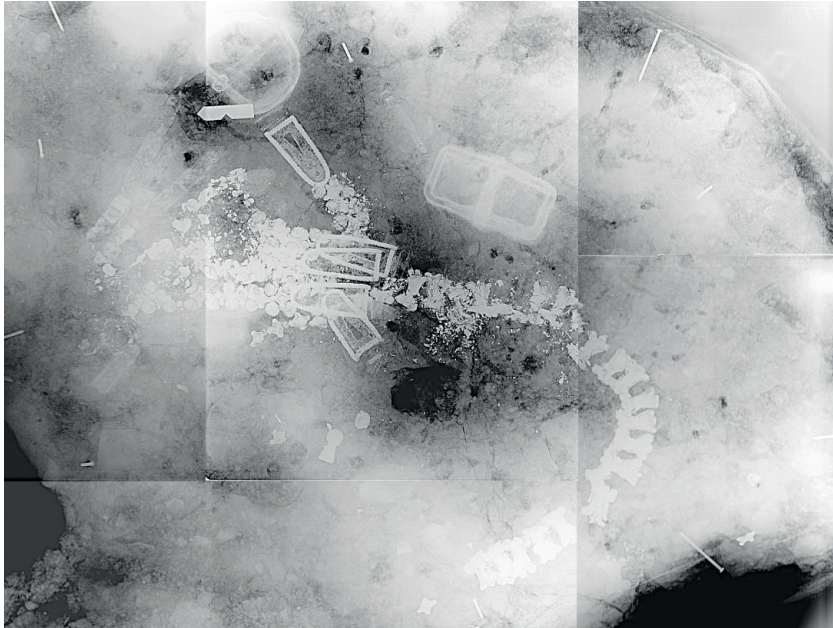

Konservatoren er i fuld gang med at stabilisere jordblokken, som senere skulle vise sig at rumme ca. 140 genstande.

Hestens udsmykning mangedobles

Efterhånden som vi fik afgrænset områderne med genstande, kunne vi begynde at tage jordblokke op af graven. Konservatorer fra Moesgård Museum stabiliserede i alt 13 jordblokke med paraffin og gips, hvorefter de kunne skyde en metalplade under. Herefter kunne vi løfte blokken op af graven, køre den til røntgenfotografering på Moesgård, og slutte- ligt modtage et røntgenfoto af blokken dagen efter. Dette var en meget givtig proces for den videre behandling af graven, idet vi meget hurtigt blev klar over, hvad vi kunne forvente lå ved siden af den netop optagne jordblok. Bl.a. fandt vi ud af, at alle de små 'eksplosioner' rent faktisk kunne ses på røntgen som små pyntebeslag. Som udgravningen skred frem, viste det sig, at der i det nordøstlige hjørne af graven var placeret endnu mere udsmykning til hesten. I de tidligere undersøgelser af graven fandt vi hovedtøjet til hesten med forgyldte, smukt udførte pyntebeslag, og vi havde for så vidt ikke turde håbet på, at finde mere pynt til hesten. Men det skulle vise sig ganske anderledes! I de jordblokke der er taget op i 2017, er der fundet mere end 700 pyntebeslag til hestens seletøj og sadel. Mange af pyntebeslagene har formodentlig været monteret på et tæppe eller dækken, og andre har været dekorationer på remmene ned til stighbøjlerne. Det ser indtil videre ud til, at beslagene til seletøjet og sadlen

Et røntgenfoto af en af de større optagne jordblokke fra graven. Fotoet viser omkring 140 pyntebeslag og spænder fra hestens seletøj. Foto: Moesgårds konserveringsafdeling.

er lavet af en sølvbelagt tin/bly-legering. Enkelte større remspænder er udført i jern. Selve stighbøjlerne blev ikke fundet. Dette kan der dog være en logisk forklaring på. Hvis stighbøjlerne var placeret øverst i bunken med seletøj, vil de have ligget lige under pløjelaget, som her i moderne tid kun var omkring 15 cm tykt. Det vil sige, at ploven nemt kunne have fjernet stighbøjlerne fra graven.

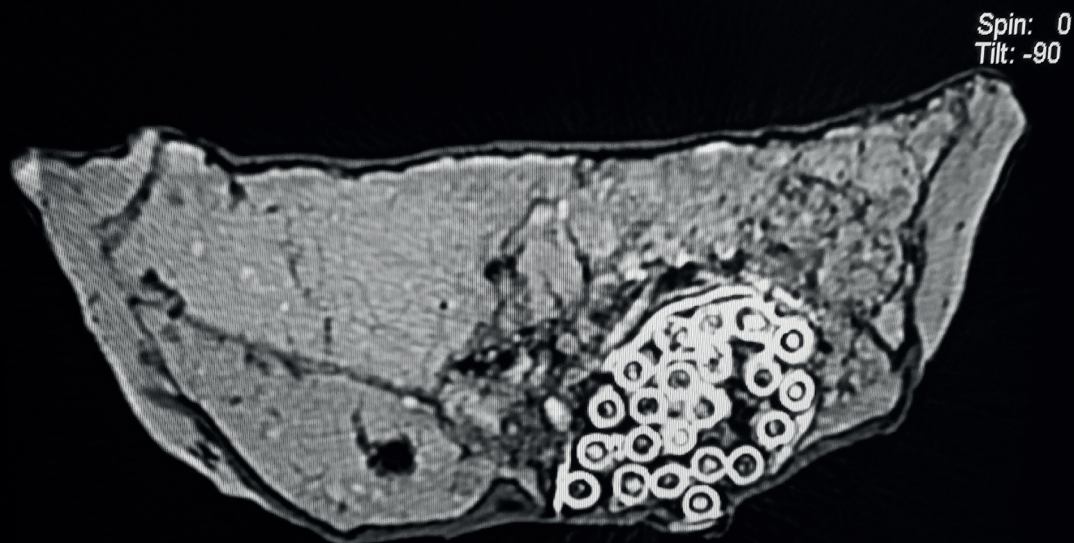
Vikingen gik på jagt

I den vestlige ende af graven lå der et pilebundt med 22-23 jernpile. Pilene lå i et kogger lavet af træ og læder. En bue må således også have været tilstede i graven, men denne er, sammen med selve pileskafterne, rådnet væk. Det er sjældent at finde pile i ryttergrave, og er de endelig til stede, er det som regel i et meget mindre antal. Bundtet fra Fregerslev er dermed det næststørste fund i Danmark, kun overgået af fundet fra Ladbyskibet, hvor der lå 45 pile.

Pilefund i ryttergrave har stor symbolværdi. Pilene opfattes i denne forbindelse ikke som et våben, men markerer, at den gravlagte gik på jagt. Noget som man i vikingetiden forbandt med elitens forlystelse, og vi må formode, at stormændene gik på jagt sammen.

Pilebundtet som det blev fundet i udgravningen. Pilene var stærkt nedbrudte, og en hurtig stabilisering i felten var påkrævet.

*CT-skanningen af pilebundtet viser meget tydeligt at der er tale om 22-23 pile.
Foto: Retsmedicinsk Institut.*

Hvor er våbnet?

I enhver ordentligt udstyret mandsryttergrav burde der ligge et eller flere våben, i hvert fald hvis vi kigger på andre sammenlignelige grave. Men i ryttergraven fra Fregerslev var dette ikke tilfældet. Vi fandt hverken sværd, økse, lanse eller spyd. Våben af denne karakter rummer en del metal, og af samme årsag kan vi ikke skyde skylden på den ellers dårlige bevaringsgrad i graven. Der må ligge helt andre årsager bag det manglende våbenudstyr. Jeg vil her nævne to mulige forklaringer.

Den første forklaring er, at våbnene aldrig har været der. I så fald kan vi begynde at tale om muligheden for, at den gravlagte kunne være en kvinde.

En anden forklaring er, at graven er forstyrret allerede kort efter gravlæggelsen, og i den anledning er alle våben fjernet fra graven. Dette er set før, bl.a. i Ladbyskibet, hvor der er tydeligt tegn på indbrud i gravhøjen. Her i Fregerslev er der ingen rest tilbage af højen, og der er kun mellem 20 og 28 cm tilbage af graven. Dette gør det meget vanskeligt at påvise et indbrud i graven allerede i vikingetiden, da de senere opfyldslag blot afslører, at der ikke har været gravrøveri i nyere tid. Umiddelbart ser gravens bund helt uforstyrret ud, dog findes der små metalgenstande spredt i graven, bl.a. sølvstænger og guldfolie med filigranarbejde. Dette kunne antyde en vis forstyrrelse, særligt i gravens sydlige del. Men så længe genstandene fra graven ikke er konserveret, kan der stadig dukke rester af nye genstandstyper op i graven, som kan forklare de spredte genstande.

Den afdøde og andre usynlige spor

Kammergraven er bygget som det sidste opholdssted for en afdød person, om det hersker der ingen tvivl, men efter 1050 år i jorden er alt organisk formuldet helt. Der er således ikke fundet hverken knogler, tænder, hud eller hår fra den afdøde. De primære årsager er undergrundens beskaffenhed, hvor nedsivningsgraden er høj, samtidig med at kammeret er gravet usædvanligt lidt ned i undergrunden. Havde graven været over en meter dyb, havde chancen for bevarede organiske levn været noget større.

I kammeret ses et skillerum, der deler graven i et nordligt og sydligt rum. Det nordlige rum er en anelse mindre end det sydlige og ender i den østlige del i mængder af sele- og hovedtøj til en hest. Ud fra lignende fund af grave med skillerum, mener vi, at den afdøde må have ligget i det nordlige rum med fødderne ned mod seletøjet. I det område hvor brystregionen må have været, lå der et lille sølvspænde, som nok har prydet dragten. Ud over sølvspændet er der i skrivende stund ikke flere spor efter rytteren selv. Som minimum burde der have ligget to sporer, som normalt sidder fastspændt på rytterens sko. Rester efter sporerne kan dog

Her ses resterne af selve gravlejet. Langs kammerets sider ses tydelige plankespor, og den vestlige midterdeling kan skimtes bagerst i billedet. En af arkæologerne sidder ved profilen af den østlige gavl mellem en af de tagbærende stolpehuller og en hjørnestolpe.

nå at dukke op endnu i de jordblokke, der er taget op i området omkring afdødes fødder.

Da vi ikke har synlige spor efter den afdøde, er vi nødt til at forsøge os med de usynlige spor. Ved hjælp af geokemi kan vi måle forskelle på calcium- og fosfatniveauerne i gravlejet. Hvis udfaldet af prøverne bliver anvendelige, vil de kunne sandsynliggøre placeringen af afdøde, og evt. om der har ligget et større organisk objekt, som eksempelvis en hest, i den sydlige del af graven, der ellers er næsten tom for metalgenstande.

Gravens opbygning

Graven er næsten 10 m² stor og er dermed en af de største kammergrave i Danmark. I hvert hjørne er der placeret en stolpe, og i gravens to gavle er der i midten placeret en dybere tagbærende stolpe. Imellem stolperne ses forskellige opbygninger af væggen. Langs nogle af siderne er der formo-

dentlig placeret en fodrem, mens det andre steder ser ud til, at plankerne er banket direkte ned i undergrunden. Alt i alt skal man forestille sig et 10 m² stort, rektangulært hus med sadeltag, solidt bygget af egetømmer. I den vestlige del af kammeret har der været en deling af kammeret på langs. Vi kender endnu ikke gulvets udseende, men der kan muligvis være lagt halmstrøelse ud. Der er fundet mineraliserede plantedele såsom stængler og aks, som kunne tyde på dette, men vi mangler stadig resultaterne af de naturvidenskabelige analyser, som kan slå det fast.

Da gravlejet kun er gravet 20-28 cm ned i undergrunden, må kammeret have været ret synligt på overfladen. Den opgravede jord i forbindelse med etableringen af kammeret har formodentlig været lagt op omkring kammeret og derved dannet en mindre høj. Der blev fundet flere større sten på gravbunden, som må have ligget ovenpå taget. Graven er anlagt på en naturlig bakkeknold, som er særdeles synlig i landskabet. Samtidig ligger den meget tæt på korsvejen mellem Fregerslevvej og Herredsvejen, som er vejforløb, der formodes at stamme tilbage fra vikingetiden. Et spektakulært sted for et gravmonument.

Hullet fra 1700-tallet

Lige øst for ryttergraven lå der en større nedgravning på knap 8 x 3 meter i udbredelse. I lang tid regnede vi dette anlæg for at stamme fra vikingetiden, men som udgravningen af anlægget skred frem, viste det sig at være langt yngre, nemlig fra 1700-tallet. Heldigvis så det ud til, at nedgravningen lige netop respekterede ryttergraven og havde derfor ikke forstyrret gravens bund i den østlige del. Til gengæld havde hændelsen forstyrret nogle af de højere lag i graven, da der blev fundet håndsmedede søm, der formodentlig stammer fra selve kammerkonstruktionen. Hvorfor man har gravet dette meget store hul for 300 år siden står hen i det uvisse. Der lå flere store sten i fylden, som man ikke kan udelukke har ligget på vikingens gravmonument, men altså heller ikke bekræfte. I 1800-tallet foretog man mange rydninger af høje for at give bedre plads til landbruget. Hvis dette er tilfældet i Fregerslev, er det mystisk, at fylden i hullet er god muldjord, mens det opgravede undergrundsmateriale, en blanding af grus og sandet ler, er væk.

En standsmæssig begravelse

Indretningen af graven har helt sikkert været et kunststykke i sig selv. Både fundene i Fregerslev og lignende grave viser, at den elitære gravlæggelse i 900-tallet var nøje iscenesat. Tilfældigheder i gravgavernes placering er derfor utænkelige. Hver genstand har været sirligt stillet an, så man kunne se de enkelte dele, og det der hørte sammen lå også sammen. Man kan måske endda kalde en sådan gravlæggelse for en præsentation af

Mange var interesserede i udgravningen, og særligt i weekenden lagde gæsterne deres vej forbi.

slægtens magt og rigdom. Samtidig har det også været vigtigt at ankomme standsmæssigt til Valhalla, hvor mad og drikke, forlystelser såsom spil og jagt, rideudstyr og den rigtige påklædning har været altafgørende for ens efterliv. Samtidig skal man ikke undervurdere den politiske signalværdi, der lå i en stormands begravelse.

Der mangler stadig et par års arbejde i at konservere alle genstandene og færdiggøre de naturvidenskabelige undersøgelser, derfor er disse betragtninger stadig under udvikling. Men konklusionen indtil videre er, at der er tale om en af rigets mægtigste personer omkring år 950, som er begravet i Fregerslev ved Hørning. Gravens imponerende størrelse, det guld- og sølvbeslåede udstyr til hesten samt pilebundet gør, at vi ikke er et sekund i tvivl om rytterens status i samfundet. En kongens mand, måske tituleret 'jarl' eller 'thegn'¹, er nok det mest sandsynlige, selvom vi stadig ikke kan udelukke, at den gravlagte kan have været en kvinde.

1 Ordet 'thegn' menes at være et gammelt ord for en kongens mand eller storbonde

Litteratur

Merethe Schifter Bagge: ”Ryttergraven fra Fregerslev”, *Museum Skanderborg Årbog 2015*, s. 86-95.

Merethe Schifter Bagge: ”Ryttergraven i Fregerslev - et uopklaret mysterium”, i H. Lyngstrøm & J. Ulriksen (red.), *Død og begravet i vikingetiden. Artikler fra et seminar på Københavns Universitet den 26. februar 2016*, København, s. 87-94.

Silke Eisenschmidt: „Kammergräber der Wikingerzeit in Altdänemark“, i *Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologi*. Aus dem Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Kiel. Band 25, 1994.

Michael Müller-Wille: „Das wikingerzeitliche Gräberfeld von Thumby-Bienebek (Kr. Rendsburg-Eckernförde) Teil II“, i *Offa-Bücher*. Band 62. Karl Wachholtz Verlag, Neumünster, 1987.

Anne Pedersen: *Dead Warriors in Living Memory. A Study of Weapon and Equestrian Burials in Viking-Age Denmark, AD 800-1000*. Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History Vol. 20:1 2 Jelling Series. Copenhagen 2014.

Ingrid Stoumann: *Ryttergraven fra Grimstrup og andre vikingetidsgrave ved Esbjerg*. Arkæologiske Rapporter fra Esbjerg Museum 5. Sydvestjyske Museer, 2009.